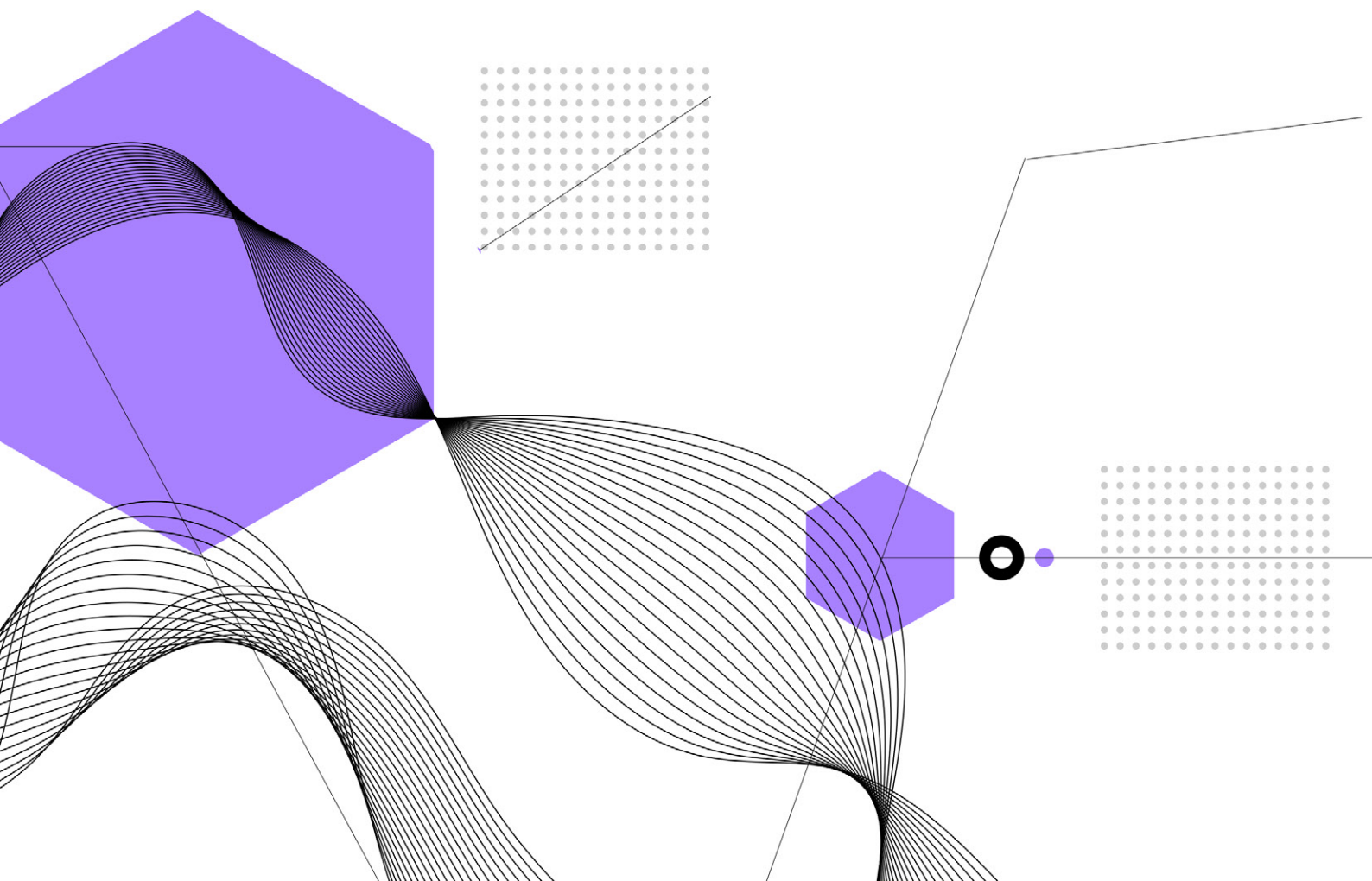

Врахування дискримінаційного мотиву та збір дезагрегованих даних задля належної кваліфікації міжнародних злочинів: **звіт за результатами дослідження**

Врахування дискримінаційного мотиву та збір дезагрегованих даних задля належної кваліфікації міжнародних злочинів: звіт за результатами дослідження. ГО «Центр «Соціальна Дія», Київ, 2023.

Авторка звіту:

Яна Салахова, аналітикиня зі злочинів ненависті Конгресу національних громад України

Публікація підготовлена в рамках проєкту “Врахування мотиву нетерпимості у злочинах, скоєних в контексті війни”, що реалізується ГО “Центр “Соціальна Дія” в партнерстві з ГО “Truth Hounds” за підтримки Freedom House.

Зміст цієї публікації може вільно копіюватися та використовуватися для навчальних та інших некомерційних цілей за умови, що відтворення тексту містить посилання на джерело інформації.

ЗМІСТ

Мета та методологія дослідження	4
Резюме дослідження та рекомендації	6
1. Воєнні злочини	9
1.1. Збір даних про воєнні злочини	9
1.2. Врахування мотиву нетерпимості при зборі даних про воєнні злочини	10
1.3. Збір даних про захищені ознаки, опис при внесенні даних	11
1.4. Нормативні документи та інструкції, які регулюють процес збору даних	16
1.5. Політики та практики використання задокументованих даних по воєнних та інших міжнародних злочинах	17
1.6. Документування інших міжнародних злочинів і врахування мотиву нетерпимості	19
2. Збір даних про злочини нетерпимості	21
2.1. Огляд організацій, які документують злочини нетерпимості. Визначення злочинів нетерпимості	21
3. Підготовка документаторів / моніторів	25
4. Співпраця з іншими організаціями в процесі документування	29
4.1. Робота з потерпілими, які належать до вразливих груп	30
4.2. Співпраця у сфері документування з правоохоронними органами. Врахування правоохоронними органами мотиву нетерпимості в контексті воєнних та інших міжнародних злочинів	33
5. Потреби щодо покращення документування воєнних злочинів і врахування мотиву нетерпимості	36

МЕТА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальний підхід дослідження полягає у виявленні наявних прогалин у практиці, а також у напрацюванні рекомендацій і методології для врахування дискримінаційного мотиву та збору дезагрегованих даних задля належної кваліфікації воєнних та інших міжнародних злочинів з метою подальшого просування їх серед організацій громадянського суспільства та правоохоронних органів для підвищення їхньої обізнаності.

У рамках польової частини дослідження було проведено дев'ять напівструктурованих інтерв'ю з представниками громадських організацій, що документують воєнні злочини та/або злочини на ґрунті нетерпимості, і керівником Департаменту протидії злочинам в умовах збройного конфлікту Офісу Генпрокурора, який відповідає за розслідування воєнних злочинів.

Авторка звіту керується визначенням Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (ODIHR) злочину нетерпимості в цьому дослідженні:

Злочинами на ґрунті ненависті вважають ті злочини, причиною яких стала нетерпимість щодо певних груп у суспільстві.

Злочини на ґрунті ненависті мають два складові елементи:

- *відповідна дія є злочином згідно з Кримінальним кодексом;*
- *злочин був умотивований певним упередженням.*

“Мотивація упередженням” означає, що злочинець вибрав мішень злочину через її захищені ознаки.

- *Такою мішенню може бути людина, група людей або майно, що асоціюються з групою осіб, які мають якусь спільну захищену ознаку.*

- *Захищеною ознакою вважається якась базова або основна ознака, спільна для групи осіб – наприклад, “раса”, релігія, етнічна приналежність, мова, сексуальна орієнтація чи гендерна ідентичність.¹*

Під **захищеними ознаками** авторка має на увазі ознаки, за якими заборонена дискримінація згідно з рамковим Законом про запобігання та протидії дискримінації, визначені в ст. 1, зокрема: *ознаки раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовні або інші ознаки (зокрема СОГІ).*²

Перелік залучених експертів і експерток

1. **Юрій Белоусов**, керівник Департаменту протидії злочинам в умовах збройного конфлікту Офісу Генпрокурора (ОГП).
2. **В’ячеслав Ліхачов**, Конгрес національних громад України (тут і далі КНГУ).
3. **Володимир Кондур**, Громадська організація “Ромський правозахисний центр” (тут і далі РПЦ).
4. **Лідія Тараш**, моніторка, Медійна ініціатива за права людини (тут і далі МІПЛ).
5. **Олександра Романцова**, виконавча директорка Центру громадянських свобод (тут і далі ЦГС).
6. **Тетяна Карпюк**, менеджерка проєктів, Громадська організація “Трус Хаундс” (Truth Hounds) – тут і далі ТХ.
7. **Тетяна Печончик**, голова правління, Центр прав людини ЗМІНА (тут і далі ЗМІНА).
8. **Олександр Зінченков**, Правозахисний ЛГБТ Центр “Наш світ” (тут і далі “Наш світ”).
9. **Руслан Халіков**, к. ф. н., громадська організація “Майстерня академічного релігієзнавства”, керівник проєкту “Релігія у вогні”.

1

Посібник “Розуміння поняття “злочини на ґрунті ненависті”, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (ODIHR), 2015 - <https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/208186.pdf>

2

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Після повномасштабного вторгнення масштаб і кількість організацій, які зараз займаються документуванням воєнних злочинів, суттєво збільшилися. Багато з них сформували коаліції організацій, що налічують до 50 учасників, і також є ті, які здійснюють документування воєнних злочинів поза межами коаліцій. З іншого боку, мережа організацій, що здійснюють документування злочинів нетерпимості (далі – ЗН), є малочисельною та охоплює лише певні захищені групи і регіони.

За результатами проведених інтерв'ю, методологія та інструкції документування воєнних злочинів не передбачають збору і внесення даних щодо захищених ознак (які можуть обиратися за фільтрами) та ознак, які можуть вказувати на мотив нетерпимості. Анкети опитування не містять спеціальних питань стосовно мотиву нетерпимості. Навіть якщо під час інтерв'ю така інформація виявляється, вона міститься в описі інтерв'ю і не переноситься в конкретні графи баз даних для подальшого аналізу та опрацювання. Навчальні тренінги для документаторів воєнних та інших міжнародних злочинів не містять інформації про дискримінацію та злочини на ґрунті ненависті. Що стосується роботи з потерпілими від воєнних злочинів, є напрацювання та підходи щодо роботи із запобігання ретравматизації, але вони не завжди враховують специфіку роботи з окремими групами за захищеними ознаками. Подібні протоколи щодо роботи зі свідками та потерпілими також перебувають на стадії розробки в рамках запуску діяльності Координаційного центру підтримки свідків і потерпілих від воєнних злочинів, згідно з наказом ОГП (більше про роботу центру на стор.17).

З іншого боку, важливо відзначити детальний і системний підхід до документування воєнних злочинів ГО “Трус Хаундс”, який передбачає дуже детальне опитування і можливість додаткових місій для уточнень і подальших розслідувань одного епізоду. За оцінками самої організації такий підхід має хороший потенціал збору доказів для доведення, в тому числі, мотиву нетерпимості.

База даних IDOC, якою управляє ТХ, достатньо деталізована, містить перелік захищених ознак і передбачає функціонал для вибору кількох захищених ознак потерпілого, якщо йдеться про множинну дискримінацію. Варто також звернути увагу, що в рамках проєкту “Об’єднані проти насильства на ґрунті нетерпимості” з 2019 року до цієї бази окремо (бази не перетинаються) збираються та аналізуються випадки злочинів на ґрунті нетерпимості – це наразі єдиний випадок успішної співпраці організацій, які документують воєнні та інші міжнародні злочини та ЗН.

Попри відсутність спеціального фокусу, опитані організації згадували задокументовані випадки, що вказують на мотив нетерпимості. Є також складнощі з визначенням певних ознак, які є поширеними при фіксації воєнних та інших міжнародних злочинів – активна громадська позиція та “українськість”, які порушують методологічні питання захищеності та визначення більшості й меншості в контексті вторгнення росії в Україну.

У контексті документування інших міжнародних злочинів: опитані звертали увагу на важливість збору даних про мотив нетерпимості в контексті **злочину геноциду**, а саме нетерпимість до українців як представників національної групи, а також **злочинів проти людяності**.

Що стосується співпраці з правоохоронними органами, то вона відбувається досить активно і в різних форматах (обмін інформацією, спільні виїзди, менторство) щодо документування й розслідування воєнних та інших міжнародних злочинів. Мотив нетерпимості враховується лише в сексуальних злочинах за ознакою сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність (тут і далі СОГІ), за які відповідає спеціалізоване управління по сексуальному насильству під час конфлікту (тут і далі СНПК) ОГП, а також в контексті аналізу мови ворожнечі стосовно української нації для збору даних по геноциду. Однак опитані громадські організації звертають увагу на нерозуміння слідчих і прокурорів щодо значення захищених ознак, поняття дискримінації та нетерпимості, що є важливим у контексті розслідування геноциду. Наприклад, за інформацією проєкту “Релігія у вогні”, не виділяють в окрему категорію воєнних злочинів випадки, скоєні проти релігійних споруд і членів релігійних спільнот, як те передбачає ст. 27 Гаазької конвенції в редакції 1907 року, що виділяє напади на релігійні й культурні установи.³

3
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

Усе вище зазначене вказує на важливість враховувати мотив нетерпимості при документуванні та розслідуванні воєнних та інших міжнародних злочинів.

Для цього нижче пропонуємо наступні рекомендації, які частково були також озвучені опитаними під час інтерв'ю:

- ▶ залучити громадські організації та експертів/ок у сфері злочинів нетерпимості до співпраці з коаліціями, які документують воєнні та інші міжнародні злочини;
- ▶ інтегрувати питання дискримінації та мотиву нетерпимості до загальної стратегії щодо переслідування за міжнародні злочини, яку розробляє ОГП;
- ▶ за допомогою залучених експертів/ок внести зміни до методологій та інструкцій, насамперед тих, якими керуються коаліції, за якими проводиться документування та внесення в базу даних з метою збору даних про захищені ознаки та докази мотиву нетерпимості;
- ▶ включити до навчальних тренінгів з підготовки моніторів, аналітиків і юристів, а також слідчих і прокурорів, блоки, що стосуються дискримінації, мови ворожнечі та злочинів нетерпимості;
- ▶ включити до матриці компетенцій слідчих і прокурорів навички розслідування та збору доказів з мотиву нетерпимості;
- ▶ на основі сформованої методології модернізувати базу IDOC по воєнних та інших міжнародних злочинах для внесення даних по захищених ознаках і потенційних доказів про мотив нетерпимості, на основі якої можна пропонувати IT-рішення для інших баз державних і громадських організацій, які документують або розслідують воєнні та інші міжнародні злочини;
- ▶ врахувати особливості проведення інтерв'ю з різними групами, які мають захищені ознаки, і налагодити співпрацю з Координаційним центром підтримки свідків і потерпілих від воєнних злочинів.

1. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

1.1. Збір даних про воєнні злочини

З опитаних громадських організацій дві працюють з воєнними злочинами від 2014 року, одна – від 2016 року, і дві долучилися з початком повномасштабного вторгнення. Чотири організації роблять це системно з чітко визначеними рамками та входять до ширших коаліцій – “Україна. П’ята ранку”⁴ і “Трибунал проти путіна”⁵. Важливо при цьому зазначити, що “Трибунал проти путіна” документує лише міжнародні злочини, тоді як коаліція “Україна. П’ята ранку” – воєнні злочини та злочини проти людяності. Організації, які переважно представляють інтереси певних вразливих громад (релігійні, ромські, ЛГБТК+, етнічні) документують воєнні та інші міжнародні злочини не-системно або обмежено, в рамках конкретних проєктів, або ж відмовилися від цієї практики через небезпеку для представників громад на окупованих територіях.

4
<https://www.5am.in.ua/>

5
<https://t4pua.org/>

У рамках практики документування воєнних злочинів можна виділити певні тематичні напрямки і групи, з яким працюють організації.

Групи	Теми
• військовополонені та зниклі безвісти; • активісти, журналісти; • сексуальне насильство за ознакою СОГІ; • пошкодження релігійних споруд різних конфесій чи церков і шкода, спричинена релігійним лідерам, священникам, дияконам, монахам, членами громади або волонтерам.	• насильницькі зникнення; • тортури; • квазіправова система (аналіз створених Росією квазіорганів на тимчасово окупованих територіях України та правопорушень); • депортація і насильницьке переміщення різних категорій людей з України на територію Російської Федерації або на окуповану територію; • міжнародна адвокація та подання справ до міжнародних судових органів.

1.2. Врахування мотиву нетерпимості при зборі даних про воєнні злочини

Станом на зараз мотив нетерпимості не враховують у методиці документування і при розслідуванні воєнних та інших міжнародних злочинів – окрім організації “Наш світ”, яка документує воєнні злочини тільки за ознакою СОГІ.

Зв’язок із мотивом нетерпимості та важливість збору такої інформації вбачають декілька організацій і ОГП у контексті злочину геноциду стосовно українських громадян і громадянок. Зокрема, ОГП і певні медійні ініціативи ведуть моніторинг пропагандистської інформації та збір даних щодо мови ненависті з боку Росії стосовно українців/ок.⁶

Організації, що мають досвід моніторингу і документування злочинів нетерпимості, звертають увагу на те, як складно отримати докази мотиву, тому, зокрема в проєкті “Релігія у вогні”, цей фактор не враховувався при документуванні воєнних злочинів. У практиці більшості організацій інформація, що могла би вказувати на дискримінацію і мотив нетерпимості, вказується в коментарях або є в описі інтерв’ю. Проте окремо вона не додається до бази даних – її неможливо відсортувати за фільтрами. У деяких організаціях є практика ставити додаткові уточнювальні запитання (якщо з’явилася інформація, що може вказувати на мотив ненависті) про причину дій або приналежність людини до певної групи, але спеціально цього не роблять, вважаючи ці запитання такими, що можуть травмувати.

З іншого боку, організації під час інтерв’ю вказували на деякі задокументовані випадки воєнних злочинів, які, на думку опитаних, можуть містити такий мотив:

- **Цілеспрямовані напади на релігійні громади.** Наприклад, у Сєвєродонецьку є свідчення цілеспрямованої атаки на мусульманську культову споруду (є зібрані свідчення про розвідку дроном і напад під час молитви).
- **Через етнічне походження.** Є свідчення дружини про те, що до її чоловіка ставилися більш жорстоко, оскільки він був кримським татариним – його взяли в полон через статус колишнього учасника АТО у Волновасі та вбили. Задокументовано випадок, коли в окупованій За-

6

Дослідження IMI стосовно геноцидної риторики щодо України та українців – <http://surl.li/rluxf>

Дослідження IMI щодо мобілізації в російському та білоруському інформпросторах – <http://surl.li/rluyd>
Дослідження про наративи “фільтрації” – <http://surl.li/phuhh>

Мова ворожнечі в онлайн-медіа, які висвітлюють події в Криму – <http://surl.li/rluzo>

порізькій області кримським татарам не давали доступу до освіти й забороняли спілкуватися рідною мовою (цей факт дискримінації монітори додають до даних про злочин геноциду).

- Через **зовнішній вигляд**. В одному селі чоловік любив перевдягатися в жіночий одяг, і росіяни влаштували на нього полювання.
- Через **різницю в релігійних поглядах**. Ті, хто катували, були мусульманською віри, а ті, кого піддавали тортурам, – християнської. За свідченнями потерпілих, цей факт погіршив їхнє становище.
- Через **прояви “українськості”**. Якщо людина відмовлялася переходити на російську мову, її катували більше. Або змушували співати гімн України і катували при цьому, Забороняли говорити українською мовою, примушували говорити російською.
- Згадувалися випадки змішаних мотивів – **СОГІ в поєднанні з ВІЛ-статусом або етнічним походженням**.

1.3. Збір даних про захищені ознаки, опис при внесенні даних

При **розслідуванні воєнних злочинів** інформація про захищені ознаки окремо не фіксується (наприклад, у базах даних як окремий фільтр), але вона може бути в описі інтерв'ю. Однак у рамках діяльності управління по СНПК окремо виділяються випадки представників ЛГБТК+ спільноти. За методологію ОГП захищена ознака – це цивільна особа, яка є захищеною категорією за положеннями МГП. У контекст злочину геноциду ОГП розглядає українців/ок не за етнічною ознакою чи громадянством, а як національну групу, українську націю, оскільки переслідування з боку РФ відбуваються за активну проукраїнську позицію. З іншого боку, департамент війни погоджується, що захищені ознаки важливо фіксувати окремо та аналізувати.

При документуванні воєнних злочинів у базі IDOC є можливість вносити інформацію в графу **“Особлива вразливість”**, яка містить випадне меню з досить великим переліком захищених ознак, або в графу **“Додаткова інформація про людину”**.

У графі **“Особлива вразливість”** можна обрати одну з опцій (нижче наведено неповний перелік). Перелік містить як захищені ознаки, передбачені національним законодавством⁷, так і не захищені. Важливо відзначити, що можна обрати декілька категорій, якщо людина має кілька захищених ознак і вони мають значення в конкретному випадку. З огляду на вище сказане, база IDOC має добрий потенціал для збору дезагрегованих даних за захищеними ознаками і для врахування мотиву нетерпимості при документуванні воєнних та інших міжнародних злочинів:

7
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

- підліток від 16 до 18 років;
- належність до релігійної групи;
- дитина до 15 років;
- цивільна професія в особливій зоні ризику (фермер, пожежник, працівник рятувальних служб);
- демобілізований;
- людина з інвалідністю;
- споживачі / дилери / виробники наркотиків;
- людина похилого віку (від 60 років);
- участь у політиці;
- інтоксикація на момент порушення;
- ЛГБТІК+;
- обмежена мобільність під час порушення;
- скрутне матеріальне становище;
- психічний розлад;
- мігрант без правового статусу;
- неповнолітня особа невизначеного віку;
- інша етнічна група;
- особлива етнічна група – кримські татари;
- особлива етнічна група – євреї;
- стать;
- громадянство тощо.

Під час опитування громадської організації згадували на прикладах конкретних випадків ширший перелік ознак, який частіше за все міститься в описі інтерв'ю:

- релігійна конфесія (мусульмани, представники УПЦ, Свідки Єгови) та адміністративне підпорядкування культурних споруд;
- статус пам'ятки культури;
- СОПІ;
- вік;
- цивільні або військові, або колишній учасник АТО;
- етнічність (кримськотатарська, азербайджанська, ромська, єврейська тощо);
- ВІЛ-статус (у поєднанні з СОПІ);
- активна громадянська позиція (в контексті насильницьких зникнень на окупованих територіях) – *активісти, місцева влада, журналісти, волонтери, рідко бізнесмени*⁸;
- українськість або проукраїнська позиція;
- мова* (в контекстуальному описі інтерв'ю).

У ЦГС навели свою категоризацію ознак цивільних, ув'язнених внаслідок російської агресії в Україні (станом на зараз у ЦГС зафіксовано 1 005 випадків), яка переважно вказує на рід діяльності, що не належить до захищених ознак (крім учасників АТО в контексті воєнних злочинів і пенсіонерів за ознакою віку):

- активісти;
- журналісти,
- представники місцевих органів самоврядування;
- волонтери;
- викладачі та вчителі;
- приватні підприємці;
- ІТ-фахівці;
- люди робітничих професій;

8

База насильницьких зникнень ЦГС –
<https://ccl.uwazi.io/>

- учасники АТО, які завершили контракт на момент повномасштабного вторгнення РФ в Україну;
- пенсіонери;
- юристи;
- правозахисники тощо.

На сайті коаліції “Трибунал проти путіна” в реальному часі подаються оновлювані статистичні дані задокументованих випадків із розбивкою за наступними критеріями:

- кількість задокументованих кейсів на місяць;
- за географією – де сталися ті чи інші випадки;
- людські втрати;
- об’єкти атаки;
- типи подій;
- попередня кваліфікація за Римським статутом Міжнародного кримінального суду (МКС) (статті 7, 8).

В анкеті ТХ є перелік питань про рід діяльності та походження – інформація, яка допомагає зрозуміти історію в цілому і потенційно може дати інформацію про мотив нетерпимості. Немає питань про релігійні погляди або СОГІ. Анкета МІПЛ містить перелік питань, щоби з’ясувати місце та обставини затримання людини.

У базі IDOC, яку веде ТХ, є дві бази. Одна присвячена воєнним та іншим міжнародним злочинам, друга – ЗН, створена у 2019 році в рамках проєкту за підтримки Freedom House. Зараз ТХ планує модернізацію бази IDOC для врахування нових трендів після 24 лютого 2022 року, зокрема:

- робити фільтри пошуку за захищеними ознаками (в анкеті потерпілої людини), які зараз містяться в описі інтерв’ю;
- детальна дезагрегація даних за захищеними ознаками (наприклад, етнічність, потім список прикладів етнічних громад, які можна обрати для конкретного випадку);
- включити до переліку захищених ознак мову, активізм.

Наявність двох баз в IDOC дозволяє переносити з однієї бази в іншу (по воєнних та інших міжнародних злочинах) задокумен-

товані злочини, які містять одночасно ознаки і злочину нетерпимості, і воєнного злочину. На думку ТХ, у воєнних злочинів більше шансів, що їх буде розглянуто і справедливість буде досягнута.

Також ТХ пояснює доцільність модернізації бази тим фактом, що документація воєнних та інших міжнародних злочинів має широке охоплення, у ній задіяно велику кількість організацій, і це дозволить виявляти більше випадків мотиву нетерпимості. Наразі в проєкті Freedom House задіяно лише три організації, що документують злочини нетерпимості, і вони не покривають всієї території України, особливо деокуповані та окуповані території.

Складнощі визначення певних ознак

Із терміном **“активіст/ка”** є складність визначення, особливо в роботі на деокупованих територіях: “чи це людина, занесена у волонтерські списки, чи яка просто возила воду або пекла хліб”. ТХ зазначає, що потерпілий – активіст, коли відомий факт, що ця людина організовувала мітинг.

На відміну від ТХ, ЗМІНА широко розуміє цю категорію, до якої входять *представники місцевого самоврядування, працівники культури, релігійні діячі і активісти, волонтери*. На їхню думку, ймовірною причиною затримання людей був їхній авторитет і активна роль у місцевій громаді. А можливим мотивом викрадення був намір схилити до співпраці, зламати спротив, *залякати інших через те, що вони вибирали найбільш активних людей*. Важливо відзначити, що злочини нетерпимості також спрямовані на залякування людей, які мають подібну ознаку.

Приклад категоризації активістів у звітах ЗМІНА

Йдеться про 503 випадки насильницьких зникнень активних громадян, серед них 266 осіб – активісти і волонтери, 128 – представники органів місцевого самоврядування, посадовці, 30 – вихователі, освітяни, вчителі, директори шкіл, які там відмовилися, боялися переходити на російську програму. Родичі активних громадян – 31 особа, Журналісти, редактори, медпрацівники, медіапрацівники і ЗМІ – 17, Працівники закладів

культури – 20. Дев'ять політиків місцевого рівня, вісім релігійних діячів, чотири адвокати, юристи.

На рівні бази IDOC щодо фільтру **“особлива вразливість”** є відкрите питання: як фіксувати мотив нетерпимості щодо українців, українськості, українського етнічного походження, української мови, громадянства? Тобто будь-які прояви, пов'язані з українською етнічністю та державою. Що робити, якщо люди не є представниками меншин, але саме вони стають об'єктами цього злочину як представники нації?

1.4. Нормативні документи та інструкції, які регулюють процес збору даних

Департамент протидії злочинам в умовах збройного конфлікту ОГП відповідає за розробку стандартів розслідування воєнних злочинів за національним і міжнародним законодавством, щоб надати *інструменти слідчим і прокурорам та уніфікувати практику*. Є окремі напрацювання по *сексуальному насильству, по розслідуванню циклу насильства*. Окремо ведуться розробки *стандартів щодо роботи з потерпілими, вразливими категоріями вцілілих*, де потенційно можна враховувати питання дискримінації та нетерпимості.

Щодо громадських організацій, багато з них звертали увагу на недоліки ст. 438 Кримінального кодексу України (ККУ) через відсутність деталізації складів злочину та захищених ознак, а також складність доведення.

Організації, що документують пошкодження релігійних споруд, керуються рамкою міжнародного гуманітарного права, оскільки за його положеннями культові споруди є об'єктом із захищеним статусом.

Організації, які входять до національних коаліцій з документування, беруть Римський статут МКС за основу для класифікації, а також міжнародне гуманітарне право.

Окремі організації розробляють інструкції самостійно, на основі міжнародних методик (Human Rights Watch, протокол Берклі тощо).

Наводимо перелік інструкцій, якими керується ЦГС при документуванні воєнних злочинів:

- з інформаційної безпеки;
- як привозити матеріали;
- з безпеки фізичної: що робити і чого не робити;
- як працювати з відкритими джерелами, які докази шукати для підтвердження;
- про роботу з базою даних, як вносити дані.

ЗМІНА розробила методологію, протокол та інструкцію для документування тортур на основі Стамбульського протоколу, окремо для депортації.

Щодо перевірки даних, деякі організації згадували, що вносять лише ті дані, **які мають три підтвердження з трьох незалежних джерел**.

Усі згадані вище інструкції та методології не враховують мотиву ненависті.

1.5. Політики та практики використання задокументованих даних по воєнних та інших міжнародних злочинах

ОГП керується кримінально-процесуальним законодавством: дані закриті, відкритими є лише зведені статистичні дані, які оприлюднюються на сайті ОГП. Розробляється також окремий сайт, що буде присвячений міжнародним злочинам. Департамент ОГП також залучений до розробки різних ІТ-рішень для опрацювання, аналізу зібраного масиву даних. Це буде спільний наказ, який передбачатиме положення про процедури доступу та поширення цих даних з метою захисту персональних даних. Наразі єдиної політики щодо використання даних і комунікаційної стратегії немає, але їх планують розробити в межах розробки та затвердження *Загальної стратегії щодо переслідування за міжнародні злочини* (більше про стратегію дивіться на стор. 20).

Що стосується ініціатив і проєктів громадських організацій, існують наступні практики:

1. Підписання згоди на використання та передачу даних: підписується договір з кожним свідком на те, що цю інформацію вони передають організації, а також дають або не дають згоду на передачу: а) партнерським організаціям; б) правоохоронним органам України; в) міжнародним організаціям і міжнародним правоохоронним органам; г) в архіви; д) медіа.
2. Публічними є лише зведені статистичні дані, доступні на сайтах проєктів і коаліцій.⁹ Статистичними даними діляться на запит міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ тощо) широко або за певною категорією осіб чи злочинів.
3. Інші публічні матеріали можуть бути представлені в такому вигляді:
 - аналітичні статті (наприклад, про практики затримання МІПЛ);
 - статті про конкретні історії людей без персональних даних для захисту свідків;
 - тематична інфографіка;
 - аналітичні довідки та розслідування;
 - звіти (з різною періодичністю або тематичні);
 - мапи (наприклад, по насильницьких зникненнях¹⁰).

У звітах¹¹ є різні підходи до оприлюднення даних. По-перше, аналіз різних аспектів задокументованих кейсів, По-друге, цитати зі свідченнями людей (які згодні з публічністю). І по-третє, опис кейсів. У своїх звітах “Наш світ” виділяє воєнні злочини за ознакою СОГІ в розділі “Злочини на окупованих територіях”, і окремо прояви дискримінації у сфері публічних послуг та трудовій сфері на окупованих територіях.¹²

Публічною є мапа пошкоджених споруд релігійних спільнот, яку робить Держслужба з питань етнополітики та свободи совісті, яка використовує, в тому числі, дані проєкту “Релігія у вогні”.¹³ Сам проєкт не публікує координат споруд з міркувань безпеки та за браком повноважень.

9

<https://t4pua.org/stats>
<https://mipl.org.ua/>
<https://www.5am.in.ua/>

10

<https://ccl.uwazi.io/>

11

<https://zmina.ua/publication/>

12

<https://gay.org.ua/blog/category/info-resursnij-center/stanovische-lgbt-v-ukraine/>

13

<http://surl.li/rlvrs>

1. Непублічні дані, які передають прокурорам або правоохоронним органам *для побудови справи* (публічні дані в медіа сторона захисту може аналізувати на предмет неточностей, і тоді є ризик їхнього невикористання в суді). Дивіться більше в розділі про співпрацю з правоохоронними органами, стор. 16.
2. Міжнародна адвокація та підготовка подання до МКС на основі конкретних випадків.
3. Передача даних окремим країнам, наприклад Чехії, для адвокації та привернення уваги до насильницьких зникнень.

1.6. Документування інших міжнародних злочинів і врахування мотиву нетерпимості

ОГП у межах стратегії переслідування за міжнародні злочини розмежовує різні злочини: злочин геноциду, злочин агресії та окремо воєнні злочини. Мотив нетерпимості там не згадується.

Щодо практик громадських організацій, то існують різні підходи. Певні організації збирають свідчення додатково:

- для злочинів проти людяності;
- для всіх міжнародних злочинів (геноцид, злочини агресії, злочини проти людяності);
- для геноциду та злочинів проти людяності.

У цьому контексті певні організації практикують максимально детальне опитування, щоб зібрати інформацію, яка потім може бути використана для різних міжнародних злочинів (аналіз, що його вже роблять юристи та аналітики). Водночас інші організації роблять максимально короткі опитування з міркувань ширшого залучення до документування та турботи про документаторів.

У контексті геноциду ТХ звертає увагу, що важливо документувати знищення культурних пам'яток, і на патерн, що “не лише українці, але всі нації, всі етноси, які проживають на території України, цілеспрямовано були атаковані”.

ЗМІНА звертає увагу на *критерій системності, як ознаку злочину проти людяності* в контексті тортур, насильницьких зникнень активних громадян, депортації.

Стосовно мотиву нетерпимості було висловлено окремі думки щодо зв'язку з воєнними та міжнародними злочинами.

- Злочин нетерпимості (ЗН) – *потенційно це злочини проти людяності, де існує можливість притягнути в інших юрисдикціях: або в Міжнародному кримінальному суді, або в тих країнах, де такі злочини є.*
- У контексті геноциду це нетерпимість до українців, як представників національної групи.

2. ЗБІР ДАНИХ ПРО ЗЛОЧИНИ НЕТЕРПИМОСТІ

2.1. Огляд організацій, які документують злочини нетерпимості. Визначення злочинів нетерпимості

Серед опитаних було три організації, які спеціалізуються та мають досвід документування злочинів нетерпимості (ЗН) – КНГУ, Правозахисний ЛГБТ Центр “Наш світ” і ГО “Ромський правозахисний центр”. Майстерню академічного релігієзнавства складно сюди віднести. Хоча там фокусуються на групі, що має захищену ознаку, – релігійні громади різних конфесій і деномінацій, проте експертизи та фокусу саме на мотиві нетерпимості не мають.

Спільна риса, що об’єднує організації, які документують ЗН, – *зв’язок і співпраця з окремою захищеною групою: етнічні та релігійні групи, ромська спільнота, ЛГБТК+ спільнота.*

Після повномасштабного вторгнення КНГУ та РПЦ відзначають різке зниження фіксації таких злочинів, тоді як “Наш світ” продовжує документувати велику кількість звернень.

Визначення ЗГН

Переважно всі методики та інструкції засновані на визначенні Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ, з певними застереженнями та адаптаціями – наприклад спільна анкета, що містить перелік захищених ознак і склад правопорушень, які моніторяться в рамках спільного проєкту “Об’єднані в боротьбі з насильством на ґрунті ненависті” за підтримки Freedom House.¹⁴

Застереження КНГУ щодо визначення БДІПЛ: визначальною є нетерпимість, що лежить в основі злочину. Згідно з визначен-

14

Детальний опис проєкту
– <http://surl.li/rlvws>

ням БДІПЛ мотив злочину може бути навіть інший: якщо жертва злочину обирається серед певної групи (з прагматичних міркувань про вразливість групи – приміром, іноземні студенти або ЛГБТК+ спільнота, які не будуть через свій статус звертатися до поліції), або якщо під час злочину фіксувалися певні висловлювання, образи щодо захищених ознак, то це вважається ЗН. За оцінкою КНГУ, це дуже широка рамка. Стосовно висловлювань: образа щодо сексуальної орієнтації – одне з найпоширеніших образливих висловлювань в Україні, яким супроводжуються багато бійок, та це не означає, що за цим індикатором їх можна вважати злочином нетерпимості. Доказ мотиву вимагає більш ретельного розуміння контексту ситуації та більшого обсягу інформації щодо обставин інциденту, і не завжди це можна стверджувати з упевненістю.

Інші опитані організації відігравали інші ролі й мають свій досвід у контексті документування ЗН:

- розробка, ведення та навчання щодо користування базою даних ЗН в рамках проєкту Freedom House, за яку відповідає ТХ;
- висвітлення випадків ЗН у медіа, що робить ЗМІНА в рамках проєкту Freedom House;
- врахування мотиву ненависті в контексті моніторингу мирних зібрань (ЦГС) і нападів на активістів/ок (ЗМІНА) без детального аналізу.

Приклади проявів мотиву нетерпимості

КНГУ робить системний моніторинг *злочинів з мотивів расової, національної, етнічної, релігійної ненависті*, який включає фізичне насильство, вандалізм (різні ступені пошкодження та плондрування споруд, які належать громадам, включаючи написи, що містять мову й символи ворожнечі) з фокусом саме на проявах антисемітизму.

РПЦ документує, окрім ЗН, які включають напади та, наприклад, підпали ромських поселень, прояви дискримінації та практики етнічного профайлінгу (дактилоскопія тощо).

“Наш світ” виділяє наступні категорії злочинів:

1. злочини і протиправні дії проти ЛГБТ-організацій чи активістів, так звані ідейні напади;
2. гомофобне домашнє насильство – можна чітко окреслити тип жертви й тип порушників (родичі, батьки чи колишній партнер, мотив: “Я не дам тобі виховувати свою дитину разом з іншою жінкою”, або: “Нам не потрібен такий син чи донька”);
3. змішаний мотив, де жертву обирають через її сексуальну орієнтацію для скоєння корисливого злочину, зазвичай на сайтах знайомств (таких випадків стало менше під час повномасштабного вторгнення росії в Україну);
4. несистемні напади на вулицях на людину через її зовнішній вигляд – ці люди не завжди належать до спільноти (за асоціацією або припущеними ознаками);
5. після повномасштабного вторгнення гомофобне насильство на блокпостах українських ТрО (перевірки мобільних, образи, глузування та випадки фізичного насильства). Наприклад, на Майдані посеред Києва людину дві години били прикладами, а поліція не втручалася. Або мало місце пограбування – людину примусово везли до ломбарду, щоб вона заклала свій телефон, і отримати гроші. Ці випадки припинилися, коли ТрО стала підпорядковуватися ЗСУ, і їх замінили нацгвардійці (не фіксуються від другої половини минулого року).

Практики використання даних по ЗН

КНГУ має багаторічну практику публікації щорічних звітів, не передає інформацію про злочини до правоохоронних органів, оскільки бачить свою функцію як актора громадянського суспільства в контролі за розслідуванням. У минулому у звітах окремо фіксували відсоток справ, які коректно кваліфікувалися.

РПЦ інформацію по певних випадках передає до поліції, допомагає написати заяву про злочин і моніторить хід розслідування.

Усі три організації мають таку практику:

- публікують звіти;
- передають статистичні дані або опис кейсів без персональних даних за запитом міжнародних організацій або державних органів;
- передають дані до бази даних (IDOC), що її веде ТХ в рамках спільного проєкту, яка в узагальненому вигляді представлена в публічних звітах проєкту.

3. ПІДГОТОВКА ДОКУМЕНТАТОРІВ / МОНІТОРІВ

В ОГП проводять різного роду тренінги, але поки без системного підходу:

- спеціалізовані курси на базі тренінгового центру прокурорів;
- тренінги від партнерів щодо навчання юридичних об'єднань і прокурорів;
- розпочинається тривала програма, яка містить близько двадцяти лекцій, для кількох груп прокурорів у співпраці з Джорджтаунським університетом.

Водночас департамент війни у співпраці з прокурорами та міжнародними партнерами розробляє *матрицю компетенцій – що прокурори, які займаються воєнними злочинами, мають знати та вміти*, – яка складе програму розвитку прокурора.

Щодо підготовки моніторів, які документують ЗН.

- Системна підготовка моніторів частіше здійснюється в рамках проєктів, які передбачають ресурси на це – очні та онлайн-тренінги.
- “Наш світ” *проводить* первинні тренінги для нових моніторів, де дає загальну інформацію про права людини, дискримінацію, злочини нетерпимості та специфіку документування різних випадків. До повномасштабного вторгнення були регулярні щорічні кількадевні школи для дієвих моніторів, де поглиблювали знання відповідно до запитів, що накопичувалися протягом року. Зараз навчання переважно проходять онлайн.

Серед практик підготовки документаторів воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів можна виділити два підходи:

1. для всіх, хто хоче навчитися документувати. Ключова ідея – документувати може хто завгодно, бо це документування, це не розслідування (ЦГС);
2. відбір за відкритим конкурсом і співбесідою (ТХ та ЗМІНА).

Зміст тренінгів ЦГС:

- що таке воєнний злочин;
- що таке злочини проти людяності;
- що таке злочин геноциду;
- що значить задокументувати їх і як розпізнати потенційний міжнародний злочин;
- що потрібно зафіксувати, яким чином зберегти, куди можна все надіслати;
- особливості висвітлення інформації в медіа.

В рамках коаліції “Україна. П’ята ранку” ТХ відбирає моніторів за відкритим конкурсом (на основі співбесіди), надалі:

- тренінг з документування та надання першої допомоги;
- монітора направляють у першу місію і прикріплюють до досвідченого документатора; документатори завжди працюють у парах, щоби правильно трактувати всі факти, оскільки за новачками часто треба уточнювати дані;
- бувають випадки, коли після першої місії людина припиняє співпрацю;
- документаторам надають психологічну допомогу або оплачують послуги психолога чи психотерапевта.

ЗМІНА відбирає через відкриті конкурси, або ж люди приходять як волонтери / стажери. Для них проводять тренінги з правильного документування. Для польової роботи забезпечують обладнанням: бронежилети, каски, аптечки. Надають технічну підтримку, оплачують послуги психологів, є медичне страхування.

В рамках коаліції “Україна. П’ята ранку” проводять:

- *спільні тренінги* – як запрошені експерти/ки, так і інші організації-учасники коаліції;
- *обов’язкові короткі тренінги* для підготовки до розмови з людиною, психологічна підготовка.

Свою практику з підготовки та роботи з моніторами має проєкт “Релігія у вогні”:

- навчання на тренінгах по МГП та проведення таких тренінгів для партнерів;
- співпраця з юристами: як відрізняти, які міжнародні статті, які українські присвячені воєнним злочинам;
- збір переважно “сирої або напівсирої” інформації в громадах, яку потім перевіряють і структурують;
- співпраця на основі заготовленого шаблону з централізованим релігійним управлінням, єпархією або центром свідків Єгови, з тими, хто має багато інформації;
- якщо йдеться про конкретну громаду, найчастіше інформацію збирають представники проєкту самостійно під час інтерв’ю.

Висвітлення питань МГП / МКП при підготовці моніторів

Для ОГП в контексті розслідування МГП – це основа тренінгів, які проводять для прокурорів і які передбачають висвітлення МГП, кримінальне право, особливості та відмінність воєнних злочинів від загальнокримінальних, особливості кваліфікації згідно з Женевською, Гаазькою конвенціями тощо.

Опитані громадські організації здебільшого враховують ці питання, *різниця полягає в глибині подачі та вивчення матеріалу* – від ознайомчого (для загального розуміння) до спеціалізованого, якщо йдеться про співпрацю при розслідуванні та зборі доказів для конкретних злочинів і ведення справ. “Наш світ” також пояснює *недоцільність глибокого вивчення специфіки МГП дуже малим відсотком випадків* воєнних злочинів, які вони документують, порівняно з кількістю злочинів нетерпимості.

“Наш світ” для моніторів підготував окремі роз’яснення:

1. визначення, що таке воєнні злочини, і чому їх треба документувати;
2. як мотивувати потерпілих чи інші джерела інформації надавати ОГП інформацію;
3. після початку співпраці з ОГП по СНПК додали положення в інструкцію щодо документування саме таких випадків.

Висвітлення питань дискримінації або нетерпимості в процесі навчання документаторів

Ці питання мають місце тільки в підготовці моніторів ЗН. Організації, що готують документаторів воєнних та інших міжнародних злочинів, не включають цих питань до навчальних блоків, хоча ЦГС має окремий розроблений курс на тему расизму та дискримінації.

4. СПІВПРАЦЯ З ІНШИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОГП співпрацює з тими, хто здійснює саме розслідування: з EUROPOL AP-CIC, EUROJUST Genocide Network та Victims and Witnesses Section Міжнародного кримінального суду. Є спільна слідча група, куди увійшли кілька країн. Двадцять чотири країни почали власне розслідування в межах своїх національних чи універсальних юрисдикцій. З іншими країнами відбувається співпраця в межах кримінальних проваджень. Друга велика група партнерів по документуванню: міжнародні, міждержавні, неурядові правозахисні організації, національні коаліції неурядових організацій, медійні ініціативи тощо.

У практиках співпраці громадських організацій можна виділити декілька форматів або цілей співпраці:

Цілі співпраці	Формат співпраці
Доступ, обмін інформацією, координація та стандарти / методологія.	- мережа моніторів, навчання; - тренінги в рамках коаліцій; - документування місій коаліції, спільні місії членів коаліції (ТХ та МІПЛ); - робота в спільній базі (уникнення дублювання по новій інформації, щоби вибудовувалися зв'язки між справами).
Навчання навичок документування.	Тренінги для Ради Церков, Співки громадських організацій людей з інвалідністю (створено сайт, щоб люди з інвалідністю документували воєнні злочини).
Висвітлення в медіа.	Спільні місії з журналістами.

Висвітлення конкретних тем.	• спільний проєкт з International Partnership for Human Rights по тортурах і по сексуальному насильству (спільні місії, опитування і аналітичний продукт); • спільний проєкт по ЗН з Freedom House; • співпраця з Blue Shield щодо захисту культурної спадщини; • окремий курс щодо МГП для Координаційного штабу поводження з полоненими / для родичів полонених.
Адвокація.	Спільні звіти з партнерами по коаліціях, коаліційні звіти та просування рекомендацій.

До прикладу, співпраця з релігійними громадами, особливо з протестантськими, а також зі свідками Єгови або з Товариством свідомості Крішни дає доступ до інформації щодо порушень свободи совісті та злочинів проти громад на окупованих територіях – коли йдеться про насильницьке зникнення священнослужителів або про захоплення споруд, розміщення воєнних об'єктів, пограбування або захоплення споруд для передачі, приміром, православній церкві.

Був також коментар про низький рівень співпраці та координації між наявними коаліціями, членство в яких певним чином може обмежувати доступ до деяких знань та інструментів. Тому деякі організації досі не приєдналися до коаліцій саме для того, щоб мати змогу співпрацювати з усіма та користуватися різними можливостями.

4.1. Робота з потерпілими, які належать до вразливих груп

У квітні 2023 року видано наказ Прокуратури про створення *Координаційного центру підтримки свідків і потерпілих від воєнних злочинів*¹⁵. Зараз цей центр формується і буде введений до складу комітету державних службовців. Їхнім завданням буде всебічна підтримка свідків: консультації, координація допомоги – соціальної, психологічної, правової тощо. Наказ передбачає розробку протоколів роботи зі свідками та потерпілими. Окреме питання – *процесуальне інтерв'ю*. ОГП зараз

15
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text>

розробляє стандарти таких інтерв'ю. Вже є напрацювання по потерпілих від сексуального насильства. Потребують уваги й інші вразливі категорії, щоб готувати слідчих і прокурорів до інтерв'ю з ними.

Робота з потерпілими від ЗН

У рамках спільного проєкту проводився тренінг по роботі з потерпілими, який також передбачає певні обмежені ресурси для надання вторинної правової допомоги. Поза проєктом допомога надається обмежено, в конкретних випадках, або потерпілого перенаправляють до дружніх організацій, які таку допомогу можуть надати. “Наш світ” консультує на гарячій лінії та надає первинну правову допомогу, а якщо потрібна вторинна правова допомога, шукає ресурси або партнерів, які можуть допомогти.

Протокол комунікації частково враховано в інструкції для моніторів, але окремого протоколу немає. Основні принципи – не нашкодити та зберегти персональні дані (в базі “Нашого світу” монітори не бачать кейсів, яких вони не документували).

У роботі зі свідками або потерпілими від воєнних та інших міжнародних злочинів можна виділити наступні напрямки:

- 1.** консультування та допомога родичам зниклих безвісти і полонених самоорганізуватися, зареєструвати власну громадську організацію для захисту прав та інтересів. До прикладу, Громадська організація “Цивільні в полоні”;
- 2.** допомога родичам з міжнародними позовами;
- 3.** інформаційний та юридичний супровід у судових справах чи роботі з правоохоронними органами, міжнародна адвокація;
- 4.** різні види допомоги конкретним групам потерпілих: надання первинної та вторинної правової допомоги потерпілим від насильницьких зникнень / вцілілим від катувань – правова допомога в написанні подання до міжнародних судів і матеріальна підтримка. По нападах на активістів, правозахисників, журналістів передбачено emergency support, релокацію.

Підходи та принципи в роботі з конкретними групами:

- надання інформації *вцілілим від сексуальних злочинів* про допомогу, яку вони можуть отримати (медична, психологічна¹⁶ тощо) або перенаправлення до спеціалізованого управління ОГП по СНПК;
- ЦГС проводить короткі інтерв'ю, спрямовані на фіксацію ключових фактів, аби подбати про *волонтерів*, які збирають ці дані;
- якщо розмова з *дитиною* – обов'язково має бути присутній один із батьків або законний представник/ця;
- опитування *людей з інвалідністю із залученням супроводу* або відмова від опитування, якщо це може їм нашкодити.

Системні проблеми при роботі зі вцілілими від сексуального насильства.

- Багато жінок отримали досвід ретравматизації під час опитування правоохоронними органами на місцевому рівні, після якого вони потім нікому не хочуть нічого розповідати.
- Якщо постраждалі – чоловіки, немає кваліфікованої експертизи, немає психологічної допомоги (вона доступна тільки тим, хто пройшов полон). Потрібно адвокатувати правову та психологічну допомогу для цієї категорії.
- Жертви сексуального насильства починають про це говорити через три роки, тому важливо підготуватися організаціям, які планують документувати такі випадки, зокрема мати супровід кваліфікованих психологів.

Щоб *уникнути повторної травматизації*, організації перевіряють, чи опитували свідків раніше (правоохоронці, медіа) і про що саме. Коаліція “Україна. П’ята ранку” має базу опитаних свідків для координації дій різних організацій. У пріоритеті ті потерпілі, яких ніхто не допитував, або справи не відкриті.

При проведенні опитування важливо не доводити людину (особливо вцілілу від тортур, насильства) до критичного стану:

- зупинити розмову, якщо людина в нестабільному психологічному стані, для стабілізації;

16

«Довідник провайдерів, які надають психологічну та правову допомогу постраждалим від війни РФ проти України»
<https://hrvector.org/publikacziyi/23-03-15-2>

- якщо людина має серйозні хвороби / приймає ліки і не є ключовою у справі, можна не опитувати. Або ж, якщо це ключовий свідок, провести попереджувальну / підготовчу роботу.
- Якщо в документаторів є питання, як розмовляти з людиною, то їх розглядають під час тренінгу з психологами, є окремий блок про це, але в протоколах цього не прописано. Там розглядається окремо психологічна допомога документаторам і потерпілим.

4.2. Співпраця у сфері документування з правоохоронними органами. Врахування правоохоронними органами мотиву нетерпимості в контексті воєнних та інших міжнародних злочинів

Серед організацій, які документують ЗН, згадують про системну комунікацію з Управлінням дотримання прав людини Нацполіції, з Офісом Уповноваженого. Верховної Ради з прав людини та управлінням по СНПК ОГП.

За інформацією “Наш світ”, в управлінні по СНПК ОГП дуже ретельно ставляться до документування і пошуку таких випадків, мають можливість надавати допомогу потерпілому. Добре підготовлений персонал Управління обізнаний про мотив нетерпимості за ознакою СОГІ, хоча немає інформації, чи групуються випадки за цією ознакою при розслідуванні певним чином.

Що стосується співпраці в контексті документування воєнних та інших міжнародних злочинів, існують наступні практики та формати співпраці:

- обмін або передача інформації про випадки, що невідомі правоохоронцям (СБУ, ОГП, обласні військові адміністрації в деяких областях);
- обмін інформацією, спільний формат проведення інтерв'ю і документування злочинів (МІПЛ з ОГП);
- двостороння співпраця з прокурорами (менторство): слідчі та прокурори звертаються по допомогу в зборі

інформації та розслідуванні (дуже часто дві-три людини на область працюють);

- у ТХ є підписані меморандуми з кількома прокуратурами, зокрема Чернігівської та Херсонської областей;
- двостороння співпраця із СБУ: надання дозволів на документування (змога опитати більше людей) в обмін на допомогу в опитуванні свідків і зборі доказів, наприклад по тортурах (Ізюм, Балаклія);
- співпраця з Національною поліцією щодо документування обстрілів (вони перші, хто приїжджає). Наприклад, минулого року в Миколаєві був спільний навчальний виїзд, де документатори ТХ вчили поліцію документувати обстріли та роботи з фотофіксацією;
- моніторинг відкриття кримінальних проваджень по переданих випадках або врахування певної ознаки (приналежність до певних релігійних конфесій).

Виклики, на які звертають увагу громадські організації

1. Є складнощі з ідентифікацією конкретних підозрюваних, яка потрібна для кваліфікації за ст. 438 ККУ (важко знайти підозрювану людину за позивним), тому половину проваджень кваліфікують за ст. 437 – агресивне ведення війни.
2. Правоохоронні органи перевантажені інформацією та кількістю справ, тому далеко не по всіх задокументованих і переданих випадках відкриваються кримінальні провадження (ЗМІНА вказує, що з тридцяти кейсів, які вони передали останнім часом, було відкрито кримінальні провадження по шести).
3. По депортації дорослих не було відкрито жодного кримінального провадження. Є тільки провадження по депортації дітей. Правоохоронці і самі потерпілі не вбачають у цьому злочину.
4. Є інтерес до збору доказів по злочину геноциду (у січні 2023-го було створено спеціалізований підрозділ слідчих Нацполіції, які розслідують воєнні злочини), але слідчим бракує знань і досвіду в розумінні геноциду, і

власне розуміння природи злочинів нетерпимості могло б допомогти в цьому.

5. Прокурори Департаменту охорони спадщини не розслідують кримінальні провадження по релігійних спорудах, по релігійних діячах, а лише по факту обстрілів або по факту вчинення злочину. Існує позиція, що не варто виокремлювати, треба всі випадки фіксувати однаково – і щодо всіх цивільних споруд, і щодо людей, але через обмежені спроможності вони не мають такої змоги.
6. Є свідчення про випадки упередженого ставлення і вживання некоректної лексики представниками правоохоронних органів стосовно наркозалежних, безпритульних людей.

5. ПОТРЕБИ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ І ВРАХУВАННЯ МОТИВУ НЕТЕРПИМОСТІ

Ключові потреби ОГП будуть відображені в стратегії, спрямованій на створення в Україні ефективної системи розслідування та переслідування за міжнародні злочини (планують ухвалити в липні 2023 року). Стратегія містить чотири блоки:

1. *впровадження стандартів розслідування*, створення спеціалізованих структур, які будуть займатися такими злочинами. В СБУ такі підрозділи є лише на центральному рівні, мають бути структури, які займаються тільки воєнними злочинами;
2. *створення єдиних стандартів*, єдиних рішень, бази даних, що їх всі будуть використовувати. Впровадження цілісного підходу до роботи зі свідками та потерпілими, щоб максимально їх захистити, уникати травматизації та забезпечити їхню ефективну участь;
3. *навчання* прокурорів і слідчих відповідно до міжнародних стандартів;
4. *партнерство* з міжнародними організаціями, залучення інших країн до розслідування міжнародних злочинів.

Врахування мотиву нетерпимості під час розслідування можливо робити за декількома напрямками:

- *як додатковий елемент розслідування*, щоб подивитися, чи є додаткові характеристики, за якими переслідують українців;
- не допускати стигматизації свідків і потерпілих з боку наших працівників системи розслідування через стере-

отипи та упередження, і цей напрям потрібно інтегрувати в роботу Центру підтримки потерпілих і свідків.

У контексті документування ЗН опитані організації озвучили наступні потреби, які можна об'єднати умовно в три блоки, спрямовані на збільшення охоплення моніторингу і виявлення випадків ЗН, співпрацю з потерпілими; оновлення методології з урахуванням нових викликів і зміна підходу до збору даних; адвокація на державному рівні.

Охоплення	Оновлення методології	Адвокація
- ресурси для комунікації з усіма можливими громадами для збільшення охоплення моніторингу; - оновлення моніторингової мережі за рахунок нових моніторів, які будуть приводити свою аудиторію; - збір інформації, щоб мотивувати потерпілих до співпраці.	- методологічне вирішення питання документації випадків, що стосуються злочинів проти православних конфесій, які начебто належать до більшості; - продовження навчання моніторів щодо документування; - удосконалення й оновлення методології документування через співпрацю з іншими ГО та міжнародними чи державними установами; - покращення способів верифікації зібраної інформації.	є потреба в створенні окремого державного органу, який буде вести документування злочинів нетерпимості, дискримінації, мови ворожнечі, матиме авторитет і повноваження фіксувати стан дотримання прав людини у сфері недискримінації та ксенофобії і виступатиме джерелом державної інформації.¹⁷

17

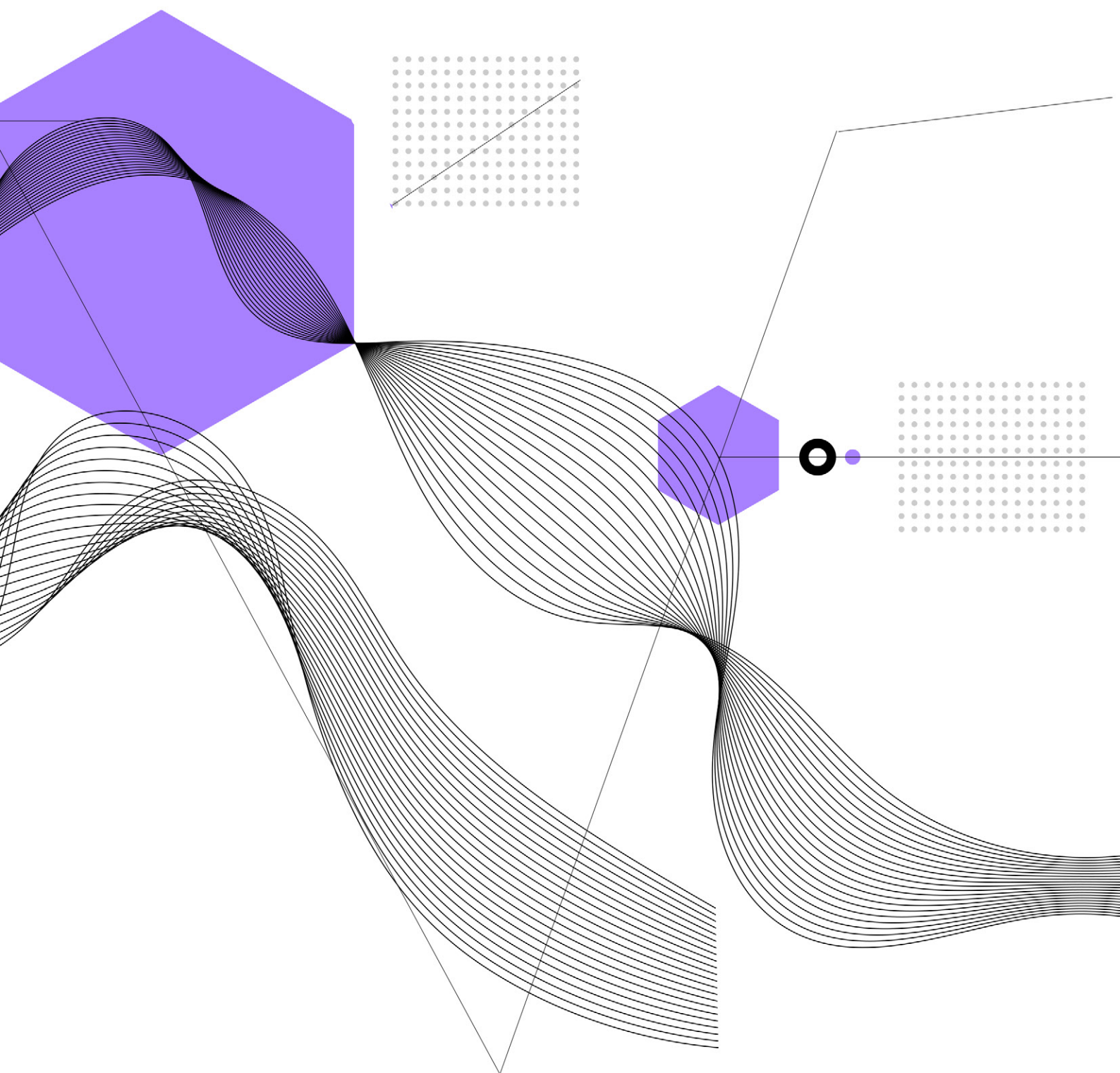
Актуально в контексті новоухваленого закону про засоби масової інформації, нові повноваження державного реєстратора Державної ради телебачення та радіомовлення.

В контексті покращення документування воєнних злочинів найбільше потреб стосуються координації:

Координація	Ресурси для системного документування	Перегляд методології та національного законодавства
• координація всіх правоохоронних органів при роботі з потерпілою людиною, спільно проводити документування, щоб уникнути повторної травматизації людини; • документування за однаковою методикою; • розподіляти райони: щоб їхав той, хто має більше розуміння певного регіону; щоб уникати повторних опитувань і робити більше глибоке та системне дослідження; • налагодити співпрацю різних коаліцій між собою.	• прицільно працювати, з уточненням даних, повторними місіями, які допомагають виходити на підозрюваних і відтворювати контекст події, де можливо зібрати інформацію, зокрема, про мотив ненависті; • для проекту “Релігія у вогні” важливо долучитися до спеціалізованої бази даних, яка займається документуванням воєнних злочинів.	• прояснити методологічно зв'язок між мотивом ненависті і геноцидом в контексті українців і вибудувати наскрізний підхід; • потреба внести зміни до ст. 438 ККУ з метою конкретизації злочинів і захищених ознак (зокрема, щоб виокремити воєнні злочини проти релігійних об'єктів і віруючих в окремий вид правопорушень, відповідно до міжнародних конвенцій).

Щодо важливості врахування мотиву нетерпимості при документування воєнних і міжнародних злочинів опитані громадські організації надали наступні рекомендації:

- треба посилювати інструментарій, методологію, розглянути можливість розробки подвійної кваліфікації (воєнний або інший міжнародний злочин + мотив нетерпимості);
- внести зміни до ст. 161 і ст. 438 Кримінального кодексу, які полегшать їхнє застосування при розслідуванні;
- додати до навчання інформацію про мотив нетерпимості для моніторів, проводити окремі дослідження щодо мотиву нетерпимості в різних типах злочинів.

**Врахування дискримінаційного мотиву та збір дезагрегованих даних
зادля належної кваліфікації міжнародних злочинів: звіт за результатами
дослідження.**

ГО «Центр «Соціальна Дія»,
Київ, 2023.